

هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران

* مهدی رهبری

** میثم بلباسی

*** سیدمحمدجواد قربی

E-mail: Mehdirahbari@yahoo.com

E-mail: Belbasi.Meisam@yahoo.com

E-mail: Ghorbi68@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۸/۵

چکیده

نظام آموزش و پرورش در هر کشوری یکی از مهم‌ترین ارکان سازنده فرهنگ و هویت آن جامعه است، لذا تقویت فرهنگ و هویت ملی، نیازمند تقویت و تحول در نظام آموزش و پرورش است. بنابراین، سؤال اصلی مقاله به این قرار است که جایگاه هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران چگونه است؟ دستاوردهای تحقیق نشان از این دارند که هویت ملی ایرانی موجود در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران، ترکیبی از سه بُعد هویت اسلامی (توحید، اصول و آموزه‌های اسلامی، حیات طیبه، عدالت، مهدویت و انتظار، امر به معروف و نهی از منکر، ولایت فقیه، حجاب)، هویت ایرانی (توسعه بومی، وحدت ملی، زبان فارسی، روحیه انقلابی و جهادی، میراث فرهنگی و تمدنی، سرود ملی و پرچم ملی، آمیختگی اسلام و ایران، سرزمین ایران) و هویت متجددانه (فناوری‌های نوین، رسانه، زبان خارجی) می‌باشد که می‌تواند موجبات همبستگی ملی را در میان دانش‌آموزان فراهم نماید که در این میان، لایه هویت اسلامی از برجستگی و تاکید بیشتری در این سند برخوردار است. برای پاسخ به سؤال مقاله از روش تحلیل محتوا بهره گرفته می‌شود.

کلید واژه‌ها: هویت ملی، آموزش و پرورش، هویت اسلامی، هویت ایرانی،

هویت متجددانه، ایران.

* دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه مازندران

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه مازندران، نویسنده مسئول

*** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی اسلام پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی

مقدمه و طرح مسئله

نظام تعلیم و تربیت در هر جامعه‌ای وظایف عدیده‌ای دارد که یکی از آنها تلاش در جهت تحقق و تقویت هویت ملی است. تحقق بخشیدن به چنین هویتی، موجب می‌شود که دانش‌آموزان متناسب و هماهنگ با هنجارهای حاکم بر جامعه تربیت شوند؛ لازمه این امر پذیرفتن اهداف مورد نظر جامعه از سوی یکایک اعضای آن است و این امر زمانی محقق می‌شود که انسجام اجتماعی در جامعه مشهود باشد و علاوه بر آن، همگونی اجتماعی بر اعمال و رفتار آحاد جامعه حاکم باشد. فراگیری آداب، رسوم، باورها، ارزش‌ها و مناسبات اجتماعی حاکم بر یک جامعه که بیانگر فرآیند اجتماعی شدن است، در کنار آشنایی با سمبل‌های فرهنگی و ملی، مجموعاً «هویتی» را در فرد پدید می‌آورد که آن را «هویت ملی» می‌نامند. اما آنچه باید در این زمینه متذکر شد، این است که تعلیم و تربیت در تحقق هویت ملی نقش اساسی برعهده دارد و باید تمهیدات لازم را برای فراهم نمودن مؤلفه‌های مربوط به هویت ملی پدید آورد تا فردی را پرورش دهد که در آرمان‌خواهی و حرکت به سوی آن، با ملت همسو و همگام باشد و ویژگی‌های مربوط به فرهنگ و هویت مربوط به آنان را دارا باشد (ایمانی‌نائینی، ۱۳۸۶: ۴۴۳). بنابراین نظام آموزش و پرورش در هر کشوری وظیفه‌ای خطیر در زمینه اتخاذ تمهیدات لازم برای فراهم نمودن مؤلفه‌های هویت ملی برعهده دارد.

در دهه اخیر نیز در جمهوری اسلامی ایران، تأکید فراوانی درباره توجه جدی به مسئله آموزش و پرورش و عدم تناسب، وارداتی بودن و ناکارآمد بودن الگوی آموزش و پرورش فعلی، و ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش شده است. لذا رهنمودهای آیت‌الله خامنه‌ای، زمینه را برای ایجاد یک تحول بنیادین در نظام آموزش و پرورش براساس الزامات نهادی، هویتی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، معنوی و اقتضائات جامعه اسلامی ایران فراهم نموده است. پس از بررسی‌های فراوان درباره اهداف، اصول و مبانی نظری آموزش و پرورش در نظام ج.ا.ایران از سوی کارشناسان، سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش در آذرماه سال ۱۳۹۰ از سوی شورای عالی انقلاب فرهنگی تصویب شد. مقاله حاضر سعی دارد به بررسی هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بپردازد و نشان دهد که هویت ملی در سند مزبور شامل چه ابعاد و مؤلفه‌هایی است. از آنجایی که هیچ اثری در این خصوص نوشته نشده است، پرداختن به این موضوع می‌تواند گامی مؤثر در غنای مباحث هویتی در این سند باشد.

سؤال اصلی پژوهش

هویت ملی ایرانی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران دارای چه ابعاد و مؤلفه‌هایی است؟

فرضیه پژوهش

هویت ملی ایرانی، در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران به‌عنوان یک سند بالادستی، ترکیبی از سه بُعد هویت اسلامی، ایرانی و متجددانه است که در آن هویت اسلامی برجستگی بیشتری دارد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر براساس هدف، کاربردی و توسعه‌ای و براساس ماهیت و روش، اسنادی — تحلیلی است و هم‌چنین برای تجزیه و تحلیل اطلاعات، از روش تحلیل محتوای کیفی و مقداری اطلاعات آماری بهره گرفته می‌شود. برای تنظیم چارچوب مفهومی پژوهش از منابع کتابخانه‌ای، اسناد، نشریات و مقالات معتبر در حوزه هویت ملی استفاده شده است.

چارچوب مفهومی هویت و انواع آن

۱- ابعاد هویت

هویت در نحوه پاسخ‌دهی به سؤال «من کیستم؟» مشخص می‌شود، که در پاسخ به آن نیز «من هستم» بروز می‌یابد. هویت به این معنی است که من خود را چگونه می‌بینم و دیگران را چگونه می‌بینم، پس هویت شامل دو بُعد درونی و برونی است (روحانی، ۱۳۹۰: ۱۲). هویت دو معنای اصلی دارد، اولین معنای آن بیانگر مفهوم تشابه مطلق است و معنای دوم آن به مفهوم تمایز برمی‌گردد (جنکینز، ۱۳۸۱: ۵). هویت از نیاز طبیعی انسان به شناخته شدن و شناسانده شدن به چیزی یا جایی برمی‌آید. برآورده شدن این نیاز، «خودآگاهی فردی» را در انسان سبب می‌شود و ارضای حس تعلق میان یک گروه انسانی، خودآگاهی جمعی و مشترک یا هویت بومی یا ملی آن گروه انسانی را تعیین می‌کند. هویت، مراتب و سطوح مختلفی دارد که به شرح زیر است:

۱-۱- هویت فردی

هویت فردی بیانگر خصیصه‌های دوام‌یافته ثابت فردی یا مشتق از آنها می‌باشد و چیزی است که درون شخصیت افراد به واسطه فرآیندهای گوناگون شناختی موجودیت

دارد؛ مجموعه ویژگی‌هایی است که یک فرد را متمایز از دیگران می‌سازد و به او فردیتی خاص می‌بخشد. در واقع هویت فردی همان «خود» است که فرد آن را به عنوان بازتابی از زندگی خود می‌پذیرد (ابوالحسنی، ۱۳۸۸: ۲۸).

۱-۲- هویت اجتماعی

دومین سطح در مطالعات مربوط به هویت، سطح اجتماعی و هویت اجتماعی فرد است. هویت اجتماعی دارای گوناگونی و کثرت است و از رابطه فرد با جامعه و محیط اجتماعی وی ناشی می‌شود و می‌تواند انواع بسیار گوناگونی (مانند هویت صنفی، آموزشی، حزبی، دینی و...) را که خود به لحاظ جایگاه و اهمیت قابل دسته‌بندی است، دربرگیرد. هویت‌های اجتماعی افراد به لحاظ درجه اهمیت و ثابت یا سیال بودن، اهمیت و استحکام کمتری نسبت به هویت شخصی دارند (احمدی، ۱۳۹۰: ۷۱).

۱-۳- هویت ملی

سومین مرتبه هویت، هویت ملی است که عالی‌ترین سطح هویتی برای هر فرد بشری است و معمولاً ویژگی منحصربه‌فردی دارد. این نوع رابطه هویتی که برخی آن را هویت محوری نیز نامیده‌اند، به لحاظ سلسله‌مراتبی برتر از سایر سطوح هویتی قرار می‌گیرد، زیرا در حوزه فرهنگ، سیاست و حتی اقتصاد، نقشی تعیین‌کننده دارد. به عبارتی، هویت ملی فراگیرترین و مشروع‌ترین سطح هویت در تمامی نظام‌های اجتماعی می‌باشد (حاجیانی، ۱۳۷۹: ۱۹۷). «آنتونی اسمیت» هویت ملی را بازتولید و بازتفسیر پایدار ارزش‌ها، نمادها، خاطرات، افسانه‌ها و سنت‌هایی می‌داند که عناصر تمایزبخش هر ملتی هستند (حاجیانی، ۱۳۸۸: ۳۶۱). اسمیت بر این باور است که «از میان همه هویت‌های اجتماعی که امروزه افراد بشریت در آن سهیم هستند، هویت ملی بنیادی‌ترین و مشمول‌ترین نوع هویت جمعی است» (اسمیت، ۱۹۸۷: ۱۴۳).

«برویبکر» معتقد است ملی‌گرایی یک جبر و نیرو نیست تا به‌عنوان یک عامل طغیان‌کننده یا پسروده در نظر گرفته شود. ملی‌گرایی مجموعه ناهمگنی از ملت، با زبان و لهجه‌های خاص، شیوه‌ها و احتمالات است که پیوسته در دسترس قرار دارند یا در زندگی سیاسی و فرهنگی مدرن، بومی و مختص یک ملت هستند (برویبکر، ۱۹۹۶: ۱۰). هویت ملی نوعی هویت اجتماعی در یک سطح خیلی گسترده به نام ملت می‌باشد که علاوه بر همبستگی، وجه مشخصه و معرف آن در میان ملل دیگر نیز است.

دیوید میلر، ملیت را دارای پنج بُعد می‌داند: باور مشترک و تعهد متقابل؛ وابستگی به یک قلمرو خاص؛ قدمت تاریخی؛ منش فعال؛ و فرهنگ عمومی (میلر، ۱۳۸۳: ۳۴).

اسمیت بر این باور است که ملت را می‌توان جمعیت انسانی مشخصی تعریف کرد که دارای قلمرو تاریخی، خاطرات تاریخی و افسانه‌های مشترک، فرهنگ ملی، اقتصاد مشترک با پویایی داخلی برای اعضا است (اسمیت، ۱۹۹۱: ۱۴).

به نظر «رابرت دونشوز» باید هویت ملی را حلقه ارتباطی بین هویت خاص محلی و هویت‌های عام فردی دانست که محصول تعامل چهار عنصر زیر است: عوامل نخستین مثل زبان و ادبیات؛ عوامل تکوینی مثل دولت و ارتش مدرن و قانون اساسی؛ عوامل القایی مثل آموزش عالی؛ عوامل واکنش مثل دفاع از سرزمین. هر چند مسائل و عواملی مانند جهانی شدن ممکن است برخی از این شاخص‌ها را به چالش بطلبد (قاسمی، ۱۳۸۳: ۱۵۵). «وودوارد» معتقد است که عناصر هویت ملی از طریق عواملی چون تصورات، داستان‌ها، اساطیر، پرچم ملی، نوع پوشش، فرهنگ عمومی، سنت‌ها و نمادهای ملی منتقل می‌شوند (وودوارد، ۲۰۰۰: ۱۳۴).

۲- لایه‌های هویتی ایرانیان

۲-۱- لایه‌های هویتی ایرانیان از دیدگاه اندیشمندان

برای هویت ملی در ایران، اندیشمندان مختلف از منظرهای متفاوت بدان نگریسته‌اند. مطهری در کتاب خدمات متقابل اسلام و ایران به دو عامل ایرانی بودن و اسلامی بودن به‌عنوان عوامل هویت‌ساز اشاره می‌کند. عبدالکریم سروش معتقد است که هویت ایرانی از سه مؤلفه ایرانی بودن، اسلام و تجدد تشکیل شده است. خانم نیکی کدی سه عنصر فلات ایران، زبان فارسی و مذهب شیعه را از عناصر اصلی هویت ملی ایرانی می‌داند (جمالی، ۱۳۹۱: ۱۱۸).

فرهنگ رجایی بر این باور است که چهار مؤلفه اسلام، ایران، تجدد و سنت؛ لایه‌های هویتی ایرانیان را تشکیل می‌دهند (رجایی، ۱۳۸۶: ۳۰). حمید احمدی به عناصر زیر به‌عنوان ملاک‌های هویت ملی نظر دارد: ملیت، نژاد، سرزمین، دولت و تابعیت، زبان، سنن مشترک فرهنگی، ریشه‌های تاریخی، دین و اقتصاد (گودرزی، ۱۳۸۷: ۹۵). سریع‌القلم مهم‌ترین عناصر هویت ملی را در تاریخ، پیشینه فرهنگی، دین، قومیت، جغرافیای سیاسی، مقدرات و توانایی‌های موجود و نظام و محتوای آموزشی یک کشور می‌داند (سریع‌القلم، ۱۳۸۳: ۳۵). ابراهیم حاجیانی، لایه‌های هویتی ایرانیان را متشکل از چهار لایه هویت ایرانی، هویت دینی، هویت قومی و هویت متجددانه و جهانی می‌داند (حاجیانی، ۱۳۸۸: ۵۹).

رضایی و جوکار بر این باورند که رویارویی ایرانیان با تمدن و فرهنگ غربی سبب شد سومین لایه هویت ایرانی شکل گیرد. آنچه از نظام آموزشی نوین، سبک زندگی پیشرفته، شهرسازی، شیوه معماری، نظام اداری، قالب اداره امور کشور، قانون‌نویسی، دستگاه قضایی جدید، پارلمان، اصل تفکیک قوا و ده‌ها نمونه دیگر داریم، از مظاهر تجدد به شمار می‌رود و بهره‌گیری از تجارب پیشرفته دنیای جدید و علوم و فنون نوین از راهبردهای مهم در نظام جمهوری اسلامی می‌باشد (رضایی و جوکار، ۱۳۸۸: ۷۰).

۲-۲- لایه‌های هویتی ایرانیان در اسناد فرادستی

در قانون اساسی، در ارتباط با لایه‌های هویتی ایرانیان، می‌توان به اصول ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۱۱ و ۱۲ و ۹۴ و ۱۰۹ و ۱۱۰ با مؤلفه‌هایی چون ضوابط و اصول اسلامی یعنی قرآن و سنت، توسعه و تحکیم برادری اسلامی و تعاون عمومی بین مردم، دین اسلام و مذهب شیعه، توجه به امت اسلامی و اعتقاد به ولایت فقیه به‌عنوان لایه هویت اسلامی؛ و به اصول ۹ و ۱۵ و ۱۷ و ۱۸ و ۷۸ و ۸۳ و ۱۰۰ و ۱۵۲ و ۱۷۶ با مؤلفه‌هایی چون آمیختگی اسلام و ایران، زبان و خط مشترک، پذیرش فرهنگ‌ها و زبان‌های محلی، پرچم کشور، معتبر شناختن تاریخ هجری شمسی، توجه به میراث فرهنگی و نفایس ملی ایران به‌عنوان دارایی‌های معنوی ملت و سرزمین مشترک به‌عنوان لایه هویت ایرانی؛ و هم‌چنین به اصول ۲ و ۳ و ۴۷ با مؤلفه‌هایی چون استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفته بشری، تربیت افراد ماهر برای رسیدن به پیشرفت، تقویت روح تتبع و ابتکار به‌عنوان لایه هویت متجددانه اشاره کرد (منصور، قانون اساسی: ۱۳۸۵).

هویت ملی ایرانی در سند چشم‌انداز بیست ساله، ترکیبی از سه لایه هویت اسلامی با مؤلفه‌هایی چون «اتکال به قدرت لایزال الهی، هویت اسلامی - انقلابی، الهام‌بخش در جهان اسلام، اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، مردم‌سالاری دینی و پیوستگی مردم و حکومت، عدالت اجتماعی، آزادی‌های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها، فرصت‌های برابر و به دور از فقر و فساد و تبعیض، روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی، متعهد به انقلاب و نظام اسلامی، تعالیم اسلامی و اندیشه‌های امام خمینی(ره)؛» لایه هویت ایرانی با مؤلفه‌هایی چون «عزم ملی، مقتضیات فرهنگی، مقتضیات جغرافیایی و تاریخی، ارزش‌های ملی، تولید ملی، فعال و مسئولیت‌پذیر و ایثارگر، امن و مستقل و مقتدر، و مفتخر به ایرانی بودن؛» و لایه هویت متجددانه با مؤلفه‌هایی چون «توسعه‌یافته، جنبش نرم‌افزاری و تولید علم، نواندیشی و پویایی فکری» می‌باشد (سند چشم‌انداز، ۱۳۹۲: www.Dolat.ir).

یکی از اسناد مهمی که در ارتباط مستقیم با هویت ملی ایرانی شکل گرفته است، سند مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان است که می‌توان شاخصه‌های اصلی هویت ایرانیان در این سند را در قالب دو لایه هویت اسلامی و هویت ایرانی چنین برشمرد: «روح معنویت و تعبد و توحید، اسلام مبتنی بر معارف قرآن و مودت اهل بیت(ع)، ولایت‌مداری، عدالت‌طلبی، ولایت فقیه، حکومت عدل جهانی، مهدویت و انتظار و رسالت تاریخی ایرانیان، میراث فرهنگی، سرزمین ایران، دفاع از سرزمین به مثابه مظهر هویت و عزت ایرانی، اقوام ایرانی، رسوم و خرده‌فرهنگ‌های زیبا، زبان و خط فارسی، تمدن و تاریخ ایران» (سند مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان، ۱۳۸۶: <http://Pcci.ir>).

یافته‌های پژوهش (لایه‌های هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران)

کلمه «هویت» در کل سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، «۲۷ بار» به صورت مجزا و هم به صورت ترکیبی مثل هویت اسلامی - ایرانی، هویت اسلامی - انقلابی، هویت جمعی، هویت حرفه‌ای، هویت ملی و غیره ... آمده است که این امر نشان از توجه ویژه طراحان سند مزبور به جایگاه مهم هویت و هویت ملی دارد. به طوری که در فصل اول (کلیات)، به طور جداگانه به تعریف هویت می‌پردازد. در این سند «هویت» چنین تعریف شده است:

«هویت، برآیند مجموعه‌ای از بینش‌ها، گرایش‌ها، اعمال و صفات آدمی است.

از این رو، نه تنها امری ثابت و از پیش تعیین شده نیست، بلکه حاصل تلاش و

توفیق شخص و تا حدودی متأثر از شرایط اجتماعی است» (سند تحول، ۱۳۹۰: ۷).

بر اساس دلایل تاریخی، هویت ایرانیان از چندین لایه تشکیل می‌شود. در دهه اخیر، از میان این لایه‌ها، همواره بر سه لایه مهم تأکید بیشتری شده است که شامل لایه‌ای از فرهنگ و هویت اسلام، لایه‌ای از فرهنگ و هویت ایرانی و لایه‌ای از فرهنگ و تمدن جهانی می‌شود. با مطالعه مقدمه و هشت فصل سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، می‌توان دریافت که در این سند، هویت ملی تک‌لایه تلقی نشده است. در ادامه به بررسی مفاد سند مزبور می‌پردازیم که به نوعی نشان‌دهنده سطوح و لایه‌های مختلف هویت ملی ایرانی است.

۱- لایه هویت اسلامی

یکی از مهم‌ترین لایه‌های هویت ملی، لایه هویت اسلامی است که نمود آن در مقدمه و فصول سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به خوبی نمایان است. به عبارتی دیگر

معیارهای اسلامی مبتنی بر قرآن و سنت، پایه اصلی سند و هم‌چنین هویت ایرانیان را تشکیل می‌دهد. بخش مهمی از برداشت ما درباره خود و دیگران، حاصل اعتقادات و باورهای دینی مان است. یکی از منابع شکل‌دهنده رفتارها و باورهای ما، آموزه‌های دینی است. هویت دینی، هنگامی معنا دار است که براساس خودآگاهی صورت گرفته باشد (نصری، ۱۳۸۷: ۱۹). در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مفاهیم مختلف و متعدد زیادی وجود دارد که می‌توان از آنها لایه هویت اسلامی را استنباط کرد.

۱-۱- توحید

محور فرهنگ دینی، «توحید» است که مهم‌ترین اصل اعتقادی اسلام، به معنای اعتقاد به یگانگی خداوند در ذات، صفات، افعال و عمل کردن به مقتضای این اعتقاد است که نه تنها در حوزه فکر و اعتقاد، بلکه در عمل و رفتار اخلاقی و اجتماعی انسان نقش بی‌بدیلی دارد و مرکز هویتی مسلمانان را شکل می‌دهد (بی‌نام، ۱۳۸۹: ۱۴).

❖ برخوردار از مریبان دارای فضائل اخلاقی و شایستگی‌های حرفه‌ای با هویت

یکپارچه توحیدی بر اساس نظام معیار اسلامی (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۴).

❖ در جامعه اسلامی ... بر توحید به‌عنوان اساس تکوین و گسترش روابط

اجتماعی تأکید می‌گردد (سند تحول، ۱۳۹۰: ۷).

❖ تربیت انسانی موحد، مؤمن و معتقد به معاد و آشنا و متعهد به مسئولیت‌ها و

وظایف در برابر خدا، خود، دیگران و طبیعت، (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۵).

آنچه ایرانیان از اسلام برگرفتند همانا احیای «یکتاپرستی» و دیگری تأکید بر «عدالت و برابری در قبال شریعت» بود که بر همه امتیازات خونی، نژادی، قومی، محلی‌گرایی و موروثی مهر باطل گذاشت (رجایی، ۱۳۸۶: ۳۱). توجه سند به آموزه‌های قرآن کریم و تعمیق تقوا در سطح عمومی بین دانش‌آموزان و تلاش برای توسعه فرهنگ دینی در جامعه، نشانه اهمیت توحید برای طراحان این سند است که به وسیله فرصت‌های ایجاد شده، درونی‌سازی می‌گردد. به‌طور مثال، آگاهی‌بخشی در خصوص هویت اسلامی در مجالس و اعیاد مذهبی صورت می‌گیرد.

۲-۱- اصول و آموزه‌های اسلامی

مطهری دین را مهم‌ترین مؤلفه و بنیاد هویت ملی ایرانی معرفی می‌کند. از نظر وی برای یافتن مقوم اصلی ملیت و هویت ملی، باید بر عنصر مهمی چون دین و مذهب تکیه کرد (قربانی، ۱۳۸۳: ۸۰). لایه هویت اسلامی بیش از هر چیز دیگری تحت تأثیر

آموزه‌های قرآن کریم، سنت پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع) می‌باشد و از طریق توسعه فرهنگ اقامه نماز، انس با قرآن و انس با دعا و توسل و حضور در مجالس و اماکن مذهبی تقویت می‌شود.

❖ آموزه‌های قرآن کریم، نقش معنوی، اسوه‌ای، هدایتی و تربیتی پیامبر اکرم (ص) و حضرت فاطمه زهرا (س) و ائمه معصومین (ع) به‌ویژه امام زمان (عج) و ولایت‌مداری در تمام ساحت‌ها ... (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۳).

❖ توسعه فرهنگ اقامه نماز و اهتمام به برپایی نماز جماعت در مدرسه و تقویت انس با قرآن در دانش‌آموزان و توسعه سواد قرآنی (سند تحول، ۱۳۹۰: ۲۰).

❖ تعمیق تقوای الهی و مهارت خویش‌اندازی، انتخاب‌گری درست و تعالی‌بخش مستمر دانش‌آموزان با استفاده از فرصت ایام‌الله، برگزاری مراسم آگاهی‌بخش و نشاط‌انگیز در اعیاد و وفیات، (سند تحول، ۱۳۹۰: ۲۲).

براساس متن سند تحول آموزش و پرورش، تعلیم و تربیت صحیح بعد از اجرایی شدن باید در توسعه فرهنگ دینی، تعمیق تقوا در سطح جامعه، پویایی اماکن و مجالس مذهبی، اهتمام به مراسم عبادی و غیره خود را نشان دهد و چنین مؤلفه‌هایی حاکی از ابعاد هویت اسلامی در متن این سند است. اصول و ارزش‌های اسلامی در سند آموزشی، با سیاست «احیای تمدن عظیم اسلامی» خود را نمایان می‌سازد و عناصری را که با توجه به سند گواهی بر این اصول است می‌توان در مواردی نظیر عدالت، معنویت، امانت‌داری، معرفت، محبت، اطلاعات از خدا مشاهده نمود که بارها در متن سند نیز تکرار شده‌اند.

۱-۳- حیات طیبه

تحقق حیات طیبه در گستره اجتماع، زمینه‌ساز رسیدن به قرب الهی است و در حقیقت، نوعی زندگی اجتماعی متعادل است که با صبغه الهی و پذیرش مبانی دینی و اجرای ارزش‌های اسلامی در شئون مختلف زندگی آدمی تحقق می‌یابد. حیات طیبه، شئون و ابعاد گوناگونی دارد که به صورتی منسجم و هماهنگ در تعامل با یکدیگر است (بی‌نام، ۱۳۸۹: ۲۹).

❖ تعلیم و تربیتی که تحقق‌بخش حیات طیبه، جامعه عدل جهانی و تمدن اسلامی ایرانی باشد (سند تحول، ۱۳۹۰: ۵).

❖ پرورش تربیت‌یافتگانی که ... از حیات طیبه و استقرار حکومت عدل جهانی مهدوی از آن تبعیت می‌نمایند (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۹).

با توجه به متن سند، حیات طیبه، وضع مطلوب زندگی بشر در همه ابعاد و مراتب، براساس نظام معیار اسلامی (مبانی و ارزش های مقبول دین الهی) است که تحقق آن باعث دستیابی به غایت زندگی یعنی قُرب الی الله خواهد شد. در این سند، تعلیم و تربیتی که «تحقق بخش حیات طیبه، جامعه عدل جهانی و تمدن اسلامی - ایرانی» باشد، مد نظر می باشد. درونی سازی مؤلفه ها و ابعاد مختلف حیات طیبه نظیر استکبارستیزی، دوری از اسراف، یاری مستضعفان و تکلیف گرایی بخشی از رسالت این سند ارزیابی می شود. پس هدف این سند آموزشی، بستر سازی حیات طیبه به وسیله یک نظام آموزشی و تربیتی متناسب با معیار اسلامی است.

۱-۴- عدل و مساوات

مطهری معتقد است مردم ایران بیش از هر ملت دیگر به روح و معنی اسلام توجه داشتند. آن چیزی که بیش از هر چیز دیگر روح تشنه ایرانی را به سوی اسلام می کشید عدل و مساوات اسلامی بود (مطهری، ۱۳۶۸: ۱۲۱). تساوی افراد جامعه در برابر قانون و ایجاد فرصت های برابر برای رشد مادی و معنوی همگان، در کنار مبارزه همه جانبه با هرگونه ظلم، تبعیض، فاصله طبقاتی، استثمار، خودکامگی و قانون شکنی از راهبردهای اساسی برقراری عدالت در روابط اجتماعی است. اسلام، خواهان تشکیل جامعه ای است که مردم آن جامعه مستقل و عزت مند بوده و از آزادی های مشروع که در پرتو گسترش عدالت حاصل می شود، برخوردار باشند (بی نام، ۱۳۸۹: ۴۸). به همین دلیل، در سند تحول آموزش و پرورش، بر تأمین و بسط عدالت در برخورداری از فرصت های تعلیم و تربیت با کیفیت مناسب تأکید شده است، به طوری که در سند آمده است:

❖ تکوین و تعالی جنبه های انسانی هویت دانش آموزان برای تقویت روابط حق محور، عدالت گستر و مهرورزانه با همه انسان ها در سراسر جهان (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۳).

۱-۵- مهدویت باوری

اعتقاد به وجود حضرت مهدی (عج) یکی از مهم ترین عناصر هویت اسلامی میان تمام مسلمانان و مبانی نظام اجتماعی اسلام است که توسط پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع) تبیین گردیده است. مسلمانان در عصر غیبت، مؤظف به انتظار فرج هستند. انتظار سازنده، به معنای تلاش برای زمینه سازی جهت ظهور امام زمان (عج) به وسیله تحقق ایمان محکم، عمل به احکام شرعی، تدوین نظام های اجتماعی و تشکیل حکومت اسلامی است (بی نام، ۱۳۸۹: ۱۹).

در ارتباط با مقوله مهدویت و انتظار در سند تحول چنین آمده است:

❖ آموزه‌های بنیادین مهدویت و انتظار که رمز هویت اسلام ناب و عامل حیات و بقای آن در عصر غیبت است، به‌عنوان مهم‌ترین رسالت منتظران در عصر غیبت می‌باشد (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۳).

❖ بسط و اعتلای فرهنگ عمومی و تکوین تمدن اسلامی — ایرانی در راستای تحقق جامعه جهانی عدل مهدوی (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۵).

سند تحول آموزش و پرورش، «اعتلای فرهنگ عمومی» را مد نظر دارد که به تبع آن، هویت فرهنگی جامعه شکل می‌گیرد اما سمت و سوی این فرهنگ عمومی، در راستای تحقق جامعه جهانی عدل مهدوی قرار دارد.

۱-۶- امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر از احکام عملی مسلمانان و از نظر تشیع، یکی از عناصر فروع دین اسلام است. امر به معروف یعنی دستور دادن یا توصیه کردن به دیگران به انجام کارهایی که از نظر عقل یا شرع خوب می‌باشد و نهی از منکر یعنی دستور دادن یا توصیه کردن به افراد برای انجام ندادن کارهایی که از نظر عقل یا شرع بد می‌باشد، که در سند تحول آموزش و پرورش نیز مورد توجه قرار گرفته است:

❖ ایجاد سازوکارهای ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر (سند تحول، ۱۳۹۰: ۲۰).

در اصل هشتم قانون اساسی ج.ا.ایران نیز به این امر مهم توجه ویژه‌ای شده است و مورد تأکید و تصریح قرار گرفته است: «در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر، وظیفه‌ای است همگانی و متفاوت بر عهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت، شرائط و حدود و کیفیت آن را قانون تعیین می‌کند» (منصور، قانون اساسی: ۱۳۸۵)، و در واقع وسیله‌ای است برای پیشبرد اهداف اسلامی.

۱-۷- ولایت فقیه

یکی از مهم‌ترین اصول هویتی نظام سیاسی دینی ایران، اصل «ولایت مطلقه فقیه» است که برآمده از ولایت رسول‌الله و امامان معصوم (ع) می‌باشد و براساس این نظریه ولایت امر و رهبری جامعه، در زمان غیبت امام زمان (عج) بر عهده فقیه عادل، با تقوا، آگاه به زمان، شجاع، مدیر و مدبر قرار داده شده است. با بررسی متن سند تحول، «تعمیق و پیوند با ولایت فقیه» یکی از ارزش‌های حاکم بر روح سند می‌باشد و التزام

به این اصل در مؤلفه‌های زیر نیز مشخص می‌گردد:

❖ اعتقاد و التزام عملی به اصل ولایت مطلقه فقیه (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۵).

❖ ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ ولایت‌مداری (سند تحول، ۱۳۹۰: ۲۰).

تبعیت از رهبری و امام‌امت یکی از برجستگی‌های هویت اسلامی می‌باشد و همواره یکی از نمودهای عینی در جوامع اسلامی محسوب می‌گردد.

۱-۱- عفاف و حجاب شرعی

قبل از ورود اسلام به ایران، همان‌گونه که از کتیبه‌ها و نقوش باستانی تخت جمشید و جاهای دیگر پیداست، زنان و مردان ایرانی پوشش و حجاب خاصی داشتند که این نشان از سابقه تاریخی و تمدن فرهنگی این سرزمین دارد و پس از ورود اسلام به ایران نیز، این حجاب شکل بهتر و کامل‌تری به خود گرفت. حجاب و پوشش نه به‌عنوان یک اجبار اجتماعی بلکه به مثابه یک ارزش انسانی و یک باور قلبی برای مصونیت از آسیب‌های اجتماعی است. تبیین نقش عفاف و حجاب موجب تقویت هویت ملی و فرهنگی جوانان می‌شود و بر استقلال فرهنگی کشور تأثیرگذار است. در متن سند تحول آموزش و پرورش نیز چنین آمده است که:

❖ ترویج و تعمیق فرهنگ حیا، عفاف و حجاب متناسب با قابلیت‌ها و

ظرفیت‌های نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی (سند تحول، ۱۳۹۰: ۲۲).

بعد از بررسی مؤلفه‌های هویت اسلامی ایرانیان در متن سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، می‌توان اذعان داشت که «وجود احساسات دینی و ترکیب تقریباً نودوهشت درصدی مسلمانان ایران و تحولاتی که این دین در طول تاریخ ایران به وجود آورده، مؤید این ادعاست که اسلام یکی از ارکان مهم هویت ملی ایران می‌باشد» (زاهد، ۱۳۸۴: ۱۳۳). امروزه، ملت ایران به این واقعیت افتخار می‌کند که پس از گذشت چهارده قرن، فرهنگ، زبان و آداب و رسوم ایرانیان با اسلام آمیخته است... و با توجه به این نکته، ملی بودن معادل و همپایه اسلامی بودن است، و این دو جنبه هرگز رو به روی یکدیگر قرار نمی‌گیرند (هالیدی، ۲۰۰۷: ۳۴).

۲- لایه هویت ایرانی

۲-۱- توسعه بومی

یکی از مهم‌ترین عناصر و مؤلفه‌های هویت ایرانی در چشم‌انداز ۱۴۰۴، ایرانی توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویتی اسلامی -

انقلابی است که موجب تمایز ایران از سایر کشورهای منطقه خواهد شد. لذا ایران اسلامی با اتخاذ الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، که مبتنی بر شرایط و اقتضائات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و جغرافیایی ایران است، به دنبال دستیابی به این پیشرفت بومی است. ❖ تحول بنیادین در نظام آموزش و پرورش مبتنی بر آرمان‌های بلند نظام اسلامی باید معطوف به چشم‌اندازی باشد که در افق روشن ۱۴۰۴، ترسیم‌گر «ایرانی توسعه‌یافته» با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویتی اسلامی - انقلابی، الهام‌بخش جهان اسلام، همراه با تعاملی سازنده و مؤثر در عرصه روابط بین‌المللی است (سند تحول، ۱۳۹۰: ۵).

۲-۲- وحدت ملی

وحدت ملی یکی دیگر از عناصر هویت ایرانی است که موجب تقویت هویت ملی می‌شود. ملت ایران علی‌رغم تنوع، همواره دارای یک وحدت و انسجام قوی بوده که در شرایط خاصی مثل جنگ و حوادث ناگوار طبیعی برجسته‌تر می‌شود. دیوید میلر معتقد است مدارس را باید یکی از مکان‌هایی دانست که در آن هویت ملی مشترک، زایش دوباره می‌یابد و کودکان آماده شهروندی دموکراتیک می‌شوند و مدارس می‌توانند به منزله عامل تعادل‌بخش محیط فرهنگی خانواده باشند و موجبات وحدت و انسجام ملی را فراهم نمایند (میلر، ۱۳۸۳: ۱۵۷).

❖ صیانت از وحدت ملی و انسجام اجتماعی با محوریت هویت مشترک اسلامی - ایرانی (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۰).

۲-۳- زبان مشترک

زبان به‌عنوان نیروی انسجام‌دهنده، نقش ویژه‌ای در بالندگی فرهنگی و تحقق هویت ملی دارد، اما موفقیت زبان در حصول به این مقصود بستگی به جوهره خلاقیت و آفرینندگی فرهنگ و در عین حال سیالیت و هماهنگی عناصر تشکیل‌دهنده آن دارد (هرمیداس‌باوند، ۱۳۸۴: ۲۷). زبان فارسی دومین زبان اسلام، حامل فرهنگ و معارف اسلامی ایرانیان در طول تاریخ و زمینه‌سازی امین برای تعالیم مقدس اسلام و تشیع بوده و هست. در همین زمینه در متن سند آمده است:

❖ تقویت گرایش به «زبان و ادبیات فارسی» به‌عنوان زبان مشترک (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۰).

۲-۴- فرهنگ دفاع از عزت و اقتدار ملی (روحیه انقلابی و جهادی)

یکی دیگر از مؤلفه‌های هویت ایرانی دفاع از عزت و اقتدار ملی و داشتن روحیه

انقلابی و جهادی است. ایرانیان در طول تاریخ به دنبال عزت و سربلندی خود در تمام زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بوده‌اند، لذا همواره با حفظ روحیه انقلابی و جهادی خود به مبارزه علیه ظلم و ستم و تعدی برخاستند و از عزت و اقتدار ملی خود دفاع کرده‌اند. برای نمونه می‌توان مبارزه با نظام ستمشاهی و هم‌چنین هشت سال دفاع مقدس در برابر مستکبرین را نام برد.

❖ پرورش تربیت‌یافتگانی که با رعایت وحدت و تفاهم ملی، در دفاع از «عزت و اقتدار ملی» می‌کوشند (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۹).

❖ از طریق کار و تلاش و «روحیه انقلابی و جهادی» ... در روابط با دیگران در مقیاس خانوادگی، ملی و جهانی مشارکت می‌نمایند (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۹).

۲-۵- میراث فرهنگی و تمدنی

یکی دیگر از عناصر سازنده هویت ملی ایران، میراث فرهنگی، تمدنی و هنری ایران می‌باشد. سرزمین، تاریخ، اندیشه دولت آرمانی در آداب و رسوم، سنت‌ها و آئین‌ها و آثار نثر و نظم بسیار متعددی ثبت شده است که می‌توان از آن به مثابه میراث فرهنگی ایران نام برد. میراث فرهنگی ایران، خود از سه رکن آئین‌ها و رسوم، زبان ملی و دین تشکیل شده است. میراث فرهنگی هم‌چنین کتاب‌ها، مکان‌ها و آثار برجسته‌ای است که درباره تاریخ، گستره سرزمینی، آئین‌ها و اندیشه‌های دینی - فلسفی و سیاسی ایران به رشته تحریر درآمده است (احمدی، ۱۳۹۰: ۳۸۹).

❖ درک مفاهیم فرهنگی و میان‌فرهنگی و بهره‌گیری از قدرت تخیل، توانمندی‌های لازم در خلق آثار فرهنگی و هنری را به دست می‌آورند و برای «حفظ و تعالی میراث فرهنگی، تمدنی و هنری» در سطح ملی و جهانی براساس نظام معیار اسلامی می‌کوشند (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۹).

۲-۶- نمادهای ملی - میهنی (سرود ملی و پرچم ملی)

پرچم و سرود ملی با معانی و مفاهیم‌اش؛ نمایانگر هویت ملی در هر کشوری می‌باشد. پرچم ملی نماد حاکمیت، متضمن ارزش‌های نهادین استقلال و تشخص در جامعه بین‌الملل است و حیات و پویایی یک ملت را ترسیم می‌نماید (رضایی و جوکار، ۱۳۸۸: ۷۴). در پرچم ایران، رنگ قرمز به منزله خون شهیدان انقلاب و شهیدان دفاع مقدس است، رنگ سفید بیانگر صلح، دوستی و آرامش‌طلبی مردم شریف ماست و رنگ سبز بیانگر دین مبین اسلام و مذهب اصیل شیعه جعفری است. سرود ملی هر کشور نیز نمایانگر هویت، تاریخ و افتخارات یک کشور می‌باشد. از طرفی دیگر بیانگر

دید سیاسی و فرهنگی حاکم بر کشور است. سرود کنونی ایران با تأکید بر هویت ملی، دارای رنگ و لعابی معنوی است. این نمادهای ملی و میهنی که با هویت ایرانی پیوند خورده‌اند در سند تحول آموزشی این گونه تشریح شده‌اند:

- ❖ تقویت انسجام اجتماعی و وحدت ملی و احیاء هویت افتخارآمیز اسلامی - ایرانی در دانش آموزان و معلمان با تأکید بر آموزش و اجرای «سرود ملی و به اهتزاز درآوردن پرچم جمهوری اسلامی ایران» در تمام مدارس (سند تحول، ۱۳۹۰: ۲۰).

۲-۷- آمیختگی آموزه‌های ارزشی و بومی در سبک زندگی ایرانی

همان‌گونه که از دیدگاه مطهری (ره) برمی‌آید، دو لایه مهم هویت ایرانی عبارتند از: ایرانی بودن، و علاقه و سرسپردگی ایرانیان به اسلام؛ به عبارت دیگر ایران و اسلام دو روی یک سکه‌اند. نزدیکی فرهنگ ایران و اسلام تا بدانجا است که امام صادق(ع) برخی از مراسم ایرانی از جمله نوروز را تأیید فرمودند (بلباسی و اسفندیار، ۱۳۹۲: ۱۱۰). در سند تحول آموزش و پرورش، در ارتباط با آمیختگی اسلام و ایران چنین آمده است:

- ❖ ایجاد و متناسب‌سازی فضاهای تربیتی با ویژگی‌ها و نیازهای دانش‌آموزان و اقتضائات فرهنگ اسلامی - ایرانی و شرایط اقلیمی، فرهنگی و جغرافیایی؛ با رعایت الگوی «معماری اسلامی - ایرانی» و توجه ویژه به نقش محوری نمازخانه در طراحی و معماری اسلامی (سند تحول، ۱۳۹۰: ۲۹).

- ❖ تقویت «آداب و سبک زندگی اسلامی - ایرانی» (سند تحول، ۱۳۹۰: ۲۱).

- ❖ الگوی لباس و پوشش مناسب، متنوع، زیبا و مبتنی بر فرهنگ اسلامی - ایرانی برای مرئیان و دانش‌آموزان پسر و دختر در راستای تقویت هویت اسلامی - ایرانی (سند تحول، ۱۳۹۰: ۲۲).

این آمیختگی میان ایران و اسلام را می‌توان در مواردی چون طراحی لباس و پوشش مناسب برای دانش‌آموزان و یا طراحی و ساخت فضاهای تربیتی با رعایت الگوی معماری اسلامی - ایرانی و هم‌چنین آموزش و ترویج آداب و سبک زندگی اسلامی - ایرانی مشاهده نمود که در شکل‌گیری هویت ملی ایرانی تأثیرگذار است.

۲-۸- جغرافیا و سرزمین ایران

جغرافیا و سرزمین یکی دیگر از بنیادهای مهم هویت ملی ایرانی می‌باشد. از نظر جغرافیایی، فلات ایران به دلیل انسجام طبیعی و دیواره‌های بلند کوهستانی پیرامون آن، فضای بسیار مساعدی را برای تعامل اجتماعی ساکنان داخلی فراهم نموده و در قالب

ساختاری طبیعی و وحدت‌آفرین، با ایجاد زمینه ارتباط و یکپارچگی فرهنگی، هویت ایرانی را پدید آورده است (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۵). در واقع، یکی دیگر از زمینه‌های مؤثر در شکل‌گیری هویت ملی در ایران به عوامل طبیعی، جغرافیایی و سرزمینی مربوط می‌شود. نحوه و شرایط اقلیمی، شکل کوه‌ها، دریاها و دشت‌های داخلی، ضمن ایجاد تنوع زیستی و فرهنگی شرایط مساعدی را برای زندگی به وجود آورده و موجب پیوستگی و همبستگی آنها با یکدیگر شده است (بلبسی و اسفندیار، ۱۳۹۲: ۱۱۲).

❖ اختصاص حداقل ۱۰ درصد و حداکثر ۲۰ درصد از برنامه‌های آموزشی به معرفی «حرفه‌ها، هنرها، جغرافیا، آیین و رسوم و نیازها و شرایط اقلیمی و جغرافیایی» استان‌ها به‌ویژه مناطق روستایی و عشایری با رعایت استانداردهای ارتقای کیفیت و تقویت هویت اسلامی - ایرانی دانش‌آموزان در چارچوب ایجاد کارآمدی و تقویت هویت ملی (سند تحول، ۱۳۹۰: ۲۳).

۳- لایه هویت متجددانه و جهانی

فرهنگ و هویت ایرانی در جریان تعاملات تاریخی با کشورهای اروپایی تحت تأثیر قرار گرفته و لایه یا بُعدی جدید به آن افزوده شده است. در متن زیر برخی از مفاد سند تحول بنیادین آموزش و پرورش را که مبتنی بر هویت متجددانه و جهانی است بیان خواهیم کرد:

۳-۱- استعانت از فناوری‌های نوین

یکی از ویژگی‌های عصر مدرن که در همه زمینه‌ها مثل آموزش و پرورش تسری پیدا کرده، وجود و استفاده از فناوری‌های نوین می‌باشد. برای مثال در نظام آموزش و پرورش ایران، ایجاد شبکه ملی اطلاعات و ارتباطات (اینترنت) در مدارس، الکترونیکی کردن محتوای کتاب‌های درسی، آموزش‌های غیرحضوری و مجازی، ایجاد موزه و نمایشگاه علم و فناوری و بهره‌گیری از تجهیزات و فناوری‌های نوین آموزشی و تربیتی؛ همگی بازتابی از تعلیم و تربیت علمی و فناورانه می‌باشد که تحت تأثیر تجدد و جهانی‌شدن وارد کشور شده و جزئی از هویت ملی ایرانیان را تشکیل می‌دهد. البته در نظام آموزش و پرورش ایران بر استفاده هوشمندانه فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی براساس نظام معیار اسلامی تأکید شده است.

در متن سند، بر «ساحت‌های مندرج در فلسفه تعلیم و تربیت در جمهوری اسلامی ایران ... تعلیم و تربیت علمی و فناورانه» و «ارتقای کیفیت فرآیند تعلیم و تربیت با

تکیه بر استفاده هوشمندانه از فناوری‌های نوین» تأکید شده است و سعی گردیده میان آموزش و پرورش و شبکه‌های ارتباطی نوین ارتباط برقرار گردد:

- ❖ توسعه ضریب نفوذ شبکه ملی اطلاعات و ارتباطات (اینترانت) در مدارس با اولویت پُر کردن شکاف دیجیتالی بین مناطق آموزشی (سند تحول، ۱۳۹۰: ۳۰).
- ❖ تولید و به کارگیری محتوای الکترونیکی متناسب با نیاز دانش‌آموزان و مدارس ... و الکترونیکی کردن محتوای کتاب‌های درسی براساس برنامه درسی (سند تحول، ۱۳۹۰: ۳۰).
- ❖ گسترش بهره‌برداری از ظرفیت آموزش‌های غیرحضوری و مجازی در برنامه‌های آموزشی (سند تحول، ۱۳۹۰: ۳۰).

۳-۲- رسانه‌ها

یکی دیگر از شاخص‌های تجدد، پیدایش رسانه‌های مختلف دیداری و شنیداری است که مورد استقبال و استفاده دولت‌ها قرار گرفته و عاملی برای جامعه‌پذیری و هویت‌سازی محسوب می‌گردد. اصولاً بروز و ظهور رسانه‌ها، از جمله عوامل بسط و نهادینه‌سازی هویت مدرن بوده است (قرلسفلی، ۱۳۸۸: ۳۲۱). در واقع رسانه‌های مختلف با قدرت فراوان وارد تمامی کشورها و از جمله ایران شدند و بر فرهنگ، هویت، سیاست و اجتماع تأثیر گذاشتند و به بخشی از هویت مدرن این جوامع تبدیل شدند.

- ❖ آموزش و ارتقاء مدیریت خانواده در استفاده مناسب از ابزار رسانه (سند تحول، ۱۳۹۰: ۲۲).
- ❖ برخوردار از بهره فناوری آموزشی در سطح معیار، با توجه به طیف منابع و رسانه‌های یادگیری (شبکه ملی اطلاعات و ارتباطات) (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۴).
- ❖ تعامل اثربخش با مراکز فرهنگی و اجتماعی و استفاده از ظرفیت رسانه‌ها (به‌ویژه رسانه ملی) (سند تحول، ۱۳۹۰: ۲۶).
- ❖ جایگاه و نقش تعلیم و تربیتی نهاد رسانه و فناوری‌های ارتباطی و بهره‌گیری هوشمندانه از آن (سند تحول، ۱۳۹۰: ۱۰).

۳-۳- زبان خارجی

یکی از مظاهر تجدد در ایران، اهمیت پیدا کردن آشنایی با زبان‌های خارجی برای ایجاد ارتباطات بین‌المللی است. در دهه‌های اخیر زبان انگلیسی متعاقب پدیده جهانی شدن به طور بی‌سابقه‌ای گسترش یافته است و ارتباطات جهانی ایجاد می‌کند که این زبان مورد توجه جوامع غیرانگلیسی زبان قرار گیرد تا در عرصه مناسبات علمی،

سیاسی و اقتصادی از دیگر جوامع عقب نمانند (احمدی پور، ۱۳۸۷: ۱۱۹). در عصر جدید، زبان انگلیسی به صورت کالایی درآمده که همه به دنبال آن می‌باشند. در ایران نیز، زبان انگلیسی به عنوان یک ابزار آموزشی در برنامه‌های درسی دانش‌آموزان و دانشگاهیان به طور اجباری گنجانده شده است و یادگیری آن در آحاد مردم به طور مستقیم و ضمنی تشویق می‌شود. (جمالی، ۱۳۹۱: ۱۶۱). بنابراین، زبان‌های خارجی و به ویژه زبان انگلیسی و آموزش آن، به بخشی از هویت متجددانه و جهانی ایرانیان، مخصوصاً در میان نسل جوان و تحصیل کرده تبدیل گشته است.

❖ ارائه آموزش زبان خارجی در چارچوب بخش انتخابی برنامه درسی، با رعایت اصل تثبیت و تقویت هویت اسلامی - ایرانی (سند تحول، ۱۳۹۰: ۲۰).

ذکر این نکته لازم است که هویت اسلامی تا جایی که منطق هویتی آن اجازه دهد، بر روی تغییرات و جذب هویت‌های غیر، باز است. این هویت نه تنها امکان جذب ویژگی‌های تجدد را باز می‌گذارد، بلکه به تقابل با هویت‌های قومی نیز نمی‌رسد. به علاوه، در عصر پیدایش واحدهای فراملی امکان این را نیز فراهم می‌سازد که ایرانیان پیوندهای مستحکم و گرمی با دیگر مردمان در قلمرو تمدنی خود، یعنی جهان اسلام و همسایگان خویش دست یابند. اما فراتر از اینها اسلام به اعتبار این که هویت انسانی و نه قومی یا ملی است، امکانی برای یک جهان جهانی شده بوده و ما را به آینده تاریخ می‌کشاند (کجویان، ۱۳۸۷: ۲۷۹). می‌توان شمای کلی تحلیل کمی لایه‌های هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران را در جدول زیر مشاهده نمود.

تحلیل کمی عناصر هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

تکرار کلمه هویت	تکرار کلمات مبتنی بر تجدد	تکرار کلمات ایران و ایرانی	تکرار کلمات اسلام و اسلامی	فصول سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران
۱ بار	۱ بار	۸ بار	۱۴ بار	مقدمه
۷ بار	۱ بار	۴ بار	۱۷ بار	فصل اول
۵ بار	۷ بار	۶ بار	۱۳ بار	فصل دوم
----	۱ بار	----	۲ بار	فصل سوم
۵ بار	۶ بار	۴ بار	۱۲ بار	فصل چهارم
----	۵ بار	۳ بار	۶ بار	فصل پنجم
----	۶ بار	----	۴ بار	فصل ششم

فصل هفتم	۴۰ بار	۱۳ بار	۹ بار	۹ بار
فصل هشتم	۴ بار	۴ بار	۱ بار	---
مجموع	۱۱۲ بار	۴۲ بار	۳۷ بار	۲۷ بار

با بررسی جدول بالا می‌توان فهمید که سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران از سه لایه مهم هویتی تشکیل شده است که به ترتیب هویت اسلامی، هویت ایرانی و هویت متجددانه از بیشترین فراوانی و برجستگی در این سند برخوردارند. تعداد تکرار شاخص‌های هویت اسلامی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بسیار بیشتر از لایه‌های دیگر هویتی می‌باشد و نگرش به راهبردهای ارائه شده در سند مزبور، نشان می‌دهد که جمع کثیری از آنها مرتبط با هویت اسلامی هستند و خیلی از آنها مرتبط با هویت مشترک (اسلامی - ایرانی) می‌باشند.

ذکر این نکته لازم است که نهادهای آموزشی، نقشی تعیین‌کننده در ایجاد ایستار ملی و ساختن مفاهیم مورد پذیرش ملت ایفا می‌کنند و در درازمدت با روشن کردن یا ساختن تاریخ و به تصویر کشیدن دشمنان و خطرات فراروی ملت، افتخارات و رنج‌های مشترک، فرصت‌های فرارو و آینده مشترک در ساختن نسل جوان و انتقال آن به جامعه مؤثر می‌باشند (امینیان، ۱۳۸۶: ۳۷). لذا، نظام تعلیم و تربیت وقتی می‌تواند به اهداف خود دست یابد که تمامی نهادهای فرهنگی و تربیتی با یکدیگر همسو و هماهنگ باشند و با توجه به امر خطیر هویت ملی، وجود هماهنگی و همسویی در این زمینه از ضرورت بیشتری برخوردار است. سند تحول آموزش و پرورش نگاه ویژه‌ای به مؤلفه‌های هویتی در راستای تقویت وحدت و وفاق در سطح جامعه دارد و عواملی که در سند ذکر گردیده است می‌تواند به همبستگی ملی کمک شایانی نماید.

نتیجه‌گیری و ارائه راهکارها

۱- نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که:

اولاً؛ هویت ملی ایرانی موجود در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران، ترکیبی از سه بُعد هویت اسلامی، ایرانی و متجدد است. ثانیاً؛ لایه هویت اسلامی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش با مؤلفه‌هایی چون توحید، اصول و آموزه‌های اسلامی، حیات طیبه، عدالت، مهدویت و انتظار، امر به معروف و نهی از منکر، ولایت

فقیه، عفاف و حجاب قابل شناسایی است و بخش اعظمی از سند مرتبط با هویت اسلامی است یا مقوم آن می‌باشند. ثالثاً؛ لایه هویت ایرانی در این سند، با مؤلفه‌هایی چون توسعه بومی، وحدت ملی، زبان فارسی، روحیه جهادی و انقلابی، میراث فرهنگی و تمدنی، سرود و پرچم ملی، آمیختگی اسلام و ایران و سرزمین ایران مشخص می‌گردد و این بُعد از هویت، ارتباط نزدیکی با هویت اسلامی دارد و برخی مؤلفه‌های ایرانی، همسو و مشترک با ابعاد اسلامی هویت ملی هستند. رابعاً؛ لایه هویت متجددانه و جهانی در سند تحول با مؤلفه‌هایی چون فناوری‌های نوین، رسانه و زبان خارجی مشخص گردیده است. در مجموع این سه لایه هویتی و عناصر وابسته به آن، می‌توانند موجبات ایجاد و تقویت دوجندان هویت اسلامی - ایرانی و متجددانه، و در نتیجه انسجام و همبستگی ملی را در میان دانش‌آموزان فراهم نمایند. خامساً؛ تجزیه و تحلیل محتوای ابعاد هویتی در سند تحول نشان می‌دهد که لایه هویت اسلامی در متن سند تحول بنیادین آموزش و پرورش از فراوانی و تاکید بیشتری نسبت به دو لایه هویتی دیگر برخوردار است و تکرار بیش از ۱۱۰ بار واژه اسلام و اسلامی در این سند گواهی بر این مدعا است.

۲- راهکارها

هر نظام تعلیم و تربیتی در راستای محقق ساختن هویت ملی باید اقداماتی را انجام دهد که برخی از این راهکارها به شرح زیر هستند:

بهره‌گیری از نمادهای ملی در کتاب‌های آموزشی، بازتولید و پرورش شخصیت‌های ملی و مذهبی در کتب درسی و نظام آموزشی، تقویت آموزشگاه‌های تحصیلی به وسیله لوازم ارتباطاتی نوین، بازتولید هویت ملی در پرتو تحولات جهانی، ارتقاء سطح علمی آموزگاران در حوزه ابعاد هویت اسلامی و ایرانی در راستای تعمیق و درونی‌سازی مناسب هویت ملی و ارزشی در دانش‌آموزان، توسعه فرهنگ نماز و برگزاری مراسم مذهبی در راستای تقویت هویت اسلامی در نظام‌های آموزشی، تقویت جایگاه اعتقادی مریبان و الگوسازی آنها برای دانش‌آموزان، برگزاری همایش‌ها و کنگره‌های علمی و آموزشی در زمینه هویت ایرانی و اسلامی، تهیه فیلم‌های تاریخی و پرورش شخصیت‌های تاریخی و مذهبی در بین دانش‌آموزان، گسترش تعامل مدرسه با کانون‌های فرهنگی از جمله مساجد برای شکل‌گیری مناسب هویت اسلامی، مهندسی فرهنگ در نظام آموزش و پرورش، رعایت الگوهای معماری سنتی و ارزشی در

ساخت نهادهای آموزشی در راستای پیوند هویت بومی با شخصیت افراد، رفع شبهات و سؤالات پیش روی دانش‌پژوهان در خصوص هویت تاریخی و ملی، آموزش فرهنگ حجاب و عفاف و درونی‌سازی این ارزش‌ها در نهادهای آموزشی برای حفظ و تقویت نمادهای هویت اسلامی، توانمندسازی نهادهای آموزشی در برپایی مراسم مذهبی و پویاسازی هویت اسلامی در این مراسم، به کارگیری نیروهای متعهد در نهادهای آموزشی برای تربیت صحیح و آموزش مناسب هویت بومی و ارزشی، نظارت بر محتوای کتب درسی و تطبیق محتوای درسی با ارزش‌های ملی و اسلامی، احترام به ارزش‌های خرده‌فرهنگ‌ها و تلاش در راستای همبستگی هویت‌های محلی با هویت ملی در نهادهای آموزشی.

منابع

- ابوالحسنی، سیدرحیم (۱۳۸۸): *تعیین و سنجش مؤلفه‌های هویت ایرانی*، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک.
- احمدی، حمید (۱۳۹۰): *بنیادهای هویت ملی ایرانی*، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- احمدی‌پور، طاهره (۱۳۸۷): «لزوم اتخاذ سیاست زبانی مناسب در برابر گسترش زبان انگلیسی»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۹، ش ۳، صص ۱۳۴-۱۱۹.
- امینیان، بهادر (۱۳۸۶): «نقش ملت‌سازی در صیانت و تثبیت هویت ملی در ایران»، در مجموعه مقالات *از هویت ایرانی*، به اهتمام زهرا حیاتی و سیدمحسن حسینی‌مؤخر، تهران: انتشارات سوره مهر.
- ایمانی‌نائینی، محسن (۱۳۸۶): «جایگاه و نقش تعلیم و تربیت در تحقق هویت ملی»، در مجموعه مقالات *از هویت ایرانی*، به اهتمام زهرا حیاتی و سیدمحسن حسینی‌مؤخر، تهران: انتشارات سوره مهر.
- بلباسی، میثم و شهرام اسفندیار (۱۳۹۲): «هویت مطلوب در بستر الگوی بومی پیشرفت (با رویکردی بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران)»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۴، ش ۴، صص ۹۵-۱۱۹.
- بی‌نام، (۱۳۸۹): *منشور جمهوری اسلامی ایران (مقدماتی)*، تهران: پژوهشکده مطالعات کاربردی قدر، خردادماه ۱۳۸۹.
- جمالی، جواد (۱۳۹۱): *چالش‌های هویت ملی در عصر جهانی‌شدن: بررسی موردی ایران*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد علوم سیاسی، استاد راهنما: محمدرضا تاجیک، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱)؛ **هویت اجتماعی**، ترجمه تورج یاراحمدی، تهران: شیرازه.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۷۹)؛ «تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه»، **فصلنامه مطالعات ملی**، س ۲، ش ۵، صص ۲۲۸-۱۹۳.
- ----- (۱۳۸۸)؛ **جامعه‌شناسی هویت ایرانی**، تهران، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- حافظ‌نیا، محمدرضا و همکاران (۱۳۸۸)؛ «تبیین الگوی نظری طراحی سازوکار همگرایی برپایه واقعیت‌های جغرافیای سیاسی با رویکرد جغرافیای سیاسی انسان‌گرا»، **فصلنامه مطالعات ملی**، س ۱۰، ش ۴، صص ۳۱-۳.
- رجایی، فرهنگ (۱۳۸۶)؛ **مشکله هویت ایرانیان امروز**، تهران: نی.
- رضایی، سیدمحمد و محمدصادق جوکار (۱۳۸۸)؛ «بازشناسی هویت ملی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، **فصلنامه مطالعات ملی**، س ۱۰، ش ۴، صص ۸۸-۵۳.
- روحانی، حسن (۱۳۹۰)؛ «چشم‌انداز هویت ملی و دینی ایرانی»، در مجموعه مقالات **آینده‌شناسی هویت‌های جمعی در ایران**، به کوشش جمعی از نویسندگان، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک.
- زاهد، سعید (۱۳۸۴)؛ «هویت ملی ایرانیان»، **راهبرد یاس**، سال اول، ش ۴، صص ۱۳۸-۱۲۹.
- سریع‌القلم، محمود (۱۳۸۳)؛ «متدولوژی فهم هویت ملی»، در مجموعه مقالات **هویت ملی در ایران**، به اهتمام داوود میرمحمدی، تهران: انتشارات تمدن ایرانی.
- سند چشم‌انداز بیست ساله نظام جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۲)؛ قابل دسترسی در: www.Dolat.ir
- سند مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان (۱۳۸۶)؛ قابل دسترسی در: <http://pcci.ir>
- شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰)؛ **سند تحول بنیادین آموزش و پرورش**، تهران: آذرماه ۱۳۹۰.
- قاسمی، فرزانه (۱۳۸۳)؛ «مراتب و مؤلفه‌های هویت»، در مجموعه مقالات **مبانی نظری هویت و بحران هویت**، به اهتمام علی‌اکبر علیخانی، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- قربانی، قدرت‌الله (۱۳۸۳)؛ «هویت ملی از دیدگاه استاد مطهری»، **فصلنامه مطالعات ملی**، س ۵، ش ۲، صص ۸۶-۶۳.
- قزلسفلی، محمدتقی (۱۳۸۸)؛ «رسانه و ساخت هویت ملی»، **فصلنامه سیاست**، دوره ۳۹، ش ۳، صص ۳۲۸-۳۲۱.
- کچویان، حسین (۱۳۸۷)؛ **تطورات گفتمان‌های هویتی ایران**، تهران: نی.
- گودرزی، حسین (۱۳۸۷)؛ **تکوین جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران**، تهران: انتشارات تمدن ایرانی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۸)؛ **خدمات متقابل اسلام و ایران**، تهران: صدرا.
- منصور، جهانگیر (۱۳۸۵)؛ **قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران**، تهران: دوران.
- میلر، دیوید (۱۳۸۳)؛ **ملیت**، ترجمه داوود غرایق‌زندی، تهران: تمدن ایرانی.
- نصری، قدیر (۱۳۸۷)؛ **مبانی هویت ایرانی**، تهران: تمدن ایرانی.
- هرمیداس‌باوند، داود (۱۳۸۴)؛ «زبان و هویت ملی»، در مجموعه مقالات **زبان و هویت**، به اهتمام حسین گودرزی، تهران: تمدن ایرانی.
- Brubaker, R. (1996); *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holliday, Shabnam (2007); "The Politicisation of Culture and the Contestation of Iranian National Identity in Khatami's Iran", *Studies in Ethnicity and Nationalism*, Vol. 7, No. 1, PP 27-45.
- Smith, Anthony.D (1987); *The Ethnic Origins of Nations*, United States, Wiley-Blackwell.
- Smith, Anthony.D (1991); *National Identity*, London: Penguin books.
- Woodward, kath (2000); *Questioning Identity: Gender, Class, Nation*, London: Routledge.